

KRİTİK

Kriton

Platon

HUMANITAS

Yunan ve Latin Klasikleri

Çeviri ve Yorum

Filiz Öktem - Candan Türkkan

 KABALCI

Platon

Kriton
Ödev Üstüne

Çeviri ve Yorum
Filiz Öktem – Candan Türkkan

Platon
KP'ITΩN
[Kritōn]
Kriton

© Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005

Birinci Basım: Aralık 2006

Kapak Düzeni: Gökmen Ekincioğlu

Teknik Hazırlık: Zeliha Güler

Yayıma Hazırlayan: Mustafa Küpüşoğlu

Dizi Editörü: Çiğdem Dürüşken

ISBN 975-997-086-4

ÖNSÖZ

Kriton diyalogu, Platon'un gençlik eserlerinden olmakla birlikte, taşıdığı özellik bakımından ayrılık gösterir. Sokratik diyaloglar diye de anılan bu gençlik eserlerinin en önemli özelliği kavramlar üzerine açılan tartışmaların belirli bir sonuca ulaşmamasıdır. Oysa *Kriton*'da düşünülen ve girilen bir davranış konusunda karşısındakini inandırma söz konusudur. Sokrates ölüme mahkûm edilmiştir; suçu devletin tanrılarını inkâr etmek, gençleri yoldan çıkarmaktır. Öğrencisi ve arkadaşı olan Kriton, öteki dostlarının da yardımıyla, suçsuzluğuna inandığı Sokrates'i hapishaneden kaçırmak, ölümden kurtarmak ister: ancak bu kaçırma eylemine engel olan dış etkenler değil, Sokrates'in kendisidir. Sokrates neden kaçmak istemez? İşte *Kriton* diyalogunda Sokrates bu nedenleri ortaya koyar ve bu nedenlerin doğruluğu konusunda Kri- ton'u inandırmaya çalışır.

İÖ V. yüzyıl Atina'sında ilk kez eski değerleri eleştirerek ortaya çıkan sofistler toplumdaki birtakım kurumların insan yapısı olduğunu, yasaları, ahlak kuramlarını, gelenekleri, dini insanların belirlediğini, dolayısıyla değişmez olamayacaklarını ileri sürerler: buna göre, öznel ve görelî değerleri temel alan toplumun da pekâlâ değişebileceğini savunurlar. Oysa Sokrates düzenli bir toplum yaşamı öngörürdü: durmadan değişen öznel değerler düzeni koruyamazlardı. Gerçekte bu öznel ve görelî değerlerin altında hiç değişmeyen, zaman, yer ve kişi gözetmeyen, her insan için geçerli olabilecek birtakım gerçekler vardı: işte Sokrates 70 yıllık ömrü boyunca hep bu gerçeklere erişmeyi amaçlar: ona göre bu yolda en iyi araştırmacı ve bulucu akıldır. Sanılar ve algılar gerçek bilgiyi veremezler. Önyargılar incelenmeli, ayıklanmalıdır. Sokrates bu incelemeyi soru-cevap yoluyla yapar. Bir şey bildiğini söyleyen her insanla bildikleri üzerinde soru-cevap yoluyla tartışır: gerçek bilgi ve bilgeliği arar; ancak çok defa boş bilgilerle dolu insanlar koyar ortaya. Gerçekte insanlar duyularının kendilerine iletmediği algı ve sanılarla donanmıştır, gerçek bilgidен yoksundurlar; tıpkı Platon'un sonradan "Mağara Meseli" ile açıklamaya çalıştığı gibi, insanlar gerçeği değil, ancak gerçeğin gölgelerini tanımakta ve gerçeğe yüz yüze gelince şaşırıp bocalamakta; hatta bu gerçeği kendisine gösterenlere düşman olmaktadır. Sokrates işte böyle bir gerçek göstericisidir, insanların kendi dünyalarında o güne kadar kurdukları düşünce yapılarını değil sarsmak, çok defa kökünden yıkmaktadır. Üstelik bu yıkma işini Sokrates hiç çekinmeden, ödün vermeden ve durmadan yapmaktadır. Onun için önemli olan karşısındaki insanlar ve o insanların kurdukları yapılar değil, doğruluğuna inandığı gerçeklerdir.

Sokrates bu gerçekler uğruna kendini seferber etmiş bir insandır: doğal bir eğitimcidir. Eriştiği gerçekleri karşısındaki insanlara olduğu gibi verme yolunu tutmaz; tersine bu gerçekleri kendilerinin düşünerek bulmalarını ister. Bu açıdan bakıldığında, onun insanın zihin özgürlüğüne duyduğu büyük saygı ve güven kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kendisi

araştırma, inceleme yolunu alışkanlık edinmiş, başkalarının da bu alışkanlığa ulaşması için yol göstermiştir. Bugünkü modern eğitimcilerin, psikologların insan zihnine özgür ve kendi kendini yapıcı bir nitelik kazandırmak için denedikleri eğitim yöntemlerini en pratik anlamda ortaya koymuş ve uygulamıştır.

Ancak insanların o zamana kadar alışmadıkları bu gerçeğe yüz yüze gelme durumunun onları altüst edeceği, kızdıracağı muhakkaktı. Nitekim İÖd V. yüzyıl Atina'sı içinde bulunduğu siyasal koşullarda henüz Sokrates'in ortaya koyduğu gerçeklere tahammül edecek olgunlukta değildi. Atina'nın kendine göre gerçekleri vardı; bunlar da birtakım kurumlarca saptanmıştı. Din, yasalar, ahlak kuramları, toplumsal ilişkiler belli birtakım değer ölçüleri içinde sürüp gidiyordu. Bu değer ölçülerinin değışmesi her toplumda olduğu gibi Atina'da da tepkiyle karşılandı. Sokrates'in inançları o güne kadar toplumu yaşatmış olan değerlerin doğruluğuna inanan, buna hizmet eden, başka bir gerçek aramak gereğini duymayan Atinalıyı şaşırtıyordu. Üstelik Sokrates inandıklarını, bir görev yerine getirir gibi, ısrarla her yerde herkese söylemekten çekinmiyordu. Bunun sonucunda hakkında dava açılmazdan çok daha önce Sokrates aleyhinde bir tutum baş göstermeye başladı ya da bazı kişilerce maksatlı olarak böyle bir tutum yaratılmak istendi. Ancak bir insanın doğruluğuna inandığı ve hizmet ettiği düşüncelerinden artık kendisi için tehlikeli olmaya başladı diye sapması, uzaklaşması beklenemez. Tersine Sokrates ölümü göze almakla, bu düşüncelerin doğruluğuna ve değışmezliğine ne kadar inandığını en güçlü biçimde ortaya koymuştur: öyle gerçekler vardır ki, hiçbir etken onları değıştiremez, işte Sokrates bu tür gerçeklere ulaşmış ve ulaştığını ilan etmiştir. Bu gerçek ölüm söz konusu olunca değışebilen ya da vazgeçilebilen bir gerçek olsaydı, sofistlerin şu görelî, şu öznel algılarından ne farkı kalırdı?

Kriton, Sokrates'le yaşıttır ve öğrencisi olmuştur, ancak onun gerçeklerine ulaşamamıştır. Henüz duygusal algılar ve sanılar içindedir. Bu etkiyle, bu duygusal dürtüyle Sokrates'i kaçmaya zorlamaktadır. Oysa Sokrates'in vardığı gerçeklerden biri, hatta en önemlisi "düzenli bir toplum yaşamının ve toplumsal ilişkilerin yasalarca saptanmış olması" gerçeğidir. Bu yasalar tıpkı Sokrates'in düşünceleri gibidir: zamana, yere ve kişiye göre değışken değildir; toplumun tümü için geçerlidir. Yasalar, daha başlangıçta, insan aklının eriştiği gerçekler düzeyinde saptanmalıdır. Yapılacak ya da uygulamada görülecek herhangi bir hata yine akıl ve muhakeme yoluyla düzeltilebilir. Ancak yasaların doğruluğu ya da yanlışlığı bir tek insana verdiği yarar ya da zararla ölçülmez. Sokrates'e göre eğer yasa yanlışsa, bu yanlışlık kendisine ulaşmadan önce karşı durmalıydı. Karşı durmadığına göre, yasanın doğruluğunu kabul etmiş demektir. O zaman ikinci bir durum ortaya çıkıyor: yasa doğru, ancak onu uygulayanlar yanlış uyguluyorlar, yanlış kararlar veriyorlar. O zaman da yanlış kararlara karşı koymak amacıyla yapılacak herhangi bir eylem doğrudan doğruya yasaya yönelecek, onun itibarını sarsacaktır.

Oysa demokratik temele dayanan toplumlarda yasalar ulusun kendi iradesini temsil eder. Bu da toplumdaki her bir bireyin iradesinden başka bir şey değildir. Bu açıdan bakıldığında, yasaya gösterilecek saygı aslında kişiye gösterilen saygıdır. O halde Sokrates kendisini ölüme

mahkûm edenlerin dayandıkları yasaya boyun eğip hapis haneden kaçmamakla kendi düşünce ve gerçeklerini çiğnemekten kaçınmıştır; yasaya saygı göstermekle kendine saygı göstermiştir. Bütün yaşamınca düşünce ve davranışları bakımından kendiyle tutarlı olmuş bir insanın tutacağı yol da bu olabilirdi ancak.

* * *

İlk defa 1972 yılında Türk Klasik Çağ Araştırmaları Kurumu Yayınları'nda yayınlanan bu çeviride Maurice Croiset'in hazırladığı Platon, *Oeuvres Complètes, Tome I: Hippias Mineur, Alcibiade, Apologie de Socrate, Euthyphran, Criton*, Les Belles Lettres, Paris, 1946 künyeli edisyon temel alınmıştır.

KRİTON

[ÖDEV ÜZERİNE- AHLÂKA DAİR]

SOKRATES - Bu saatte niye geldin, Kriton? Daha pek erken değil mi?

KRİTON - Oldukça erken.

SOKRATES - Saat kaç?

KRİTON - Tan ağarmak üzere.

SOKRATES - Hayret, nasıl oldu da gardiyan kapıyı açmaya razı oldu?

KRİTON - Buraya sık sık gele gide ahbap olduk artık, üstelik benden iyilik de gördü.

SOKRATES - Şimdi mi geldin, çok mu oluyor geleli?

KRİTON - Epeyi oluyor.

SOKRATES - Peki neden hemen uyandırmadın beni de susup oturdun?

KRİTON - Zeus hakkı için Sokrates, ben kendi hesabıma bu kadar erken uyandırılıp kaygılarımı hatırlamak istemezdim. Tatlı tatlı uyuduğunu görünce uzun süre hayranlıkla seyrettim seni ve olabildiği kadar rahat zaman geçiresin diye özellikle uyandırmadım. Doğrusu bütün hayatım boyunca senin davranışlarına imrenmişimdir, başına gelen felakete böyle rahat, böyle kolay katlandığına gördükçe daha da çok imreniyorum.

SOKRATES - Benim yaşta bir adamın artık ölmesi gerekiyor diye kaygılanması doğrusu yakışık almaz Kriton.

KRİTON - Nice yaşlılar böylesine felaketlere uğrarlar, ama yaşlılık hiç de onları başlarına gelenlerden ötürü kaygıya düşmekten alıkoymaz.

SOKRATES - Orası doğru. Ama sahi niye bu kadar erken saatte geldin?

KRİTON - Kötü bir haberi bildirmeye geldim, Sokrates; sanırım senin için değil, ama benim ve bütün dostların için gerçekten kötü ve acı, düşünüyorum da çok güç katlanabileceğim bir haber.

SOKRATES - Ne haberi? Yoksa varmasıyla ölmem gereken gemi Delos'tan geldi mi?^[1]

KRİTON - Daha gelmedi, ama gemiyi Sunion'da^[2] bırakıp gelenlerin dediklerine bakılırsa bugün gelecekmiş. Evet, anlaşılan gemi bugün geliyor ve bu durumda Sokrates sen yarın öleceksin.

SOKRATES - Hayırlısıyla^[3] Kriton, eğer tanrılar öyle istiyorsa öyle olsun. Bununla birlikte geminin bugün geleceğini pek sanmıyorum.

KRİTON - Nereden çıkarıyorsun bunu?

SOKRATES - Söyleyeyim. Geminin gelişinden bir gün sonra ölmem gerekmiyor mu?

KRİTON - Evet, bu işin yetkilileri^[4] böyle söylüyorlar.

SOKRATES - O halde onun bugün geleceğini sanmıyorum. Olsa olsa yarın gelecek. Bunu gece, az önce gördüğüm bir düştən^[5] çıkarıyorum. Aslında beni uyandırmadığın iyi olmuş.

KRİTON - Ne idi bu düş?

SOKRATES - Ak giysiler içinde güzel ve alımlı bir kadın bana yaklaşıp sesleniyor ve, "Sokrates, bereketli Phthia'ya ancak iki gün sonra varacaksın" diyor.^[6]

KRİTON - Doğrusu garip bir düş Sokrates.

SOKRATES - Ama bence çok açık Kriton.

KRİTON - Evet, fazlasıyla açık; ama sevgili Sokrates, hiç olmazsa şimdi beni dinle ve canını kurtar; sen ölecek olursan, benim için tek felaket olmayacak bu; bir daha benzerini bulamayacağım bir dosttan yoksun olmam bir yana, seni ve beni iyice tanımayan çoğunluk, seni para vererek kurtarmak elimdeyken bundan kaçındım sanacaklar. Serveti dosttan üst tutuyor diye bilinmekten daha utanç verici ne olabilir? Çünkü çoğunluk, bizim bunca çabamıza karşı, senin kendinin buradan gitmek istemeyişine inanmayacaktır.

SOKRATES - İyi ama dostum, neden çoğunluğun görüşüne bu kadar önem verelim? Gerçekten önem verilmeye değer yüksek nitelikteki insanlar elbette nasıl davranılması gerekiyorsa öyle davranıldığını düşüneceklerdir.

KRİTON - Ama görüyorsun ki Sokrates, çoğunluğa da önem vermek gerekiyor. Şu başına gelenler de gösteriyor ki, insan bir defa gözden düşmeye görsün, çoğunluk ona öyle böyle değil, en büyük kötülükleri yapmaktan çekinmez.

SOKRATES - Keşke Kriton çoğunluğun elinden en büyük kötülükleri etmek gelseydi; o zaman en büyük iyilikleri de edebilirdi: ne iyi olurdu. Oysa ikisi de elinde değil; çünkü onun demesiyle bir insan ne akıllı olur ne de budala, çoğunluk rastgele davranır.

KRİTON - Varsın bunlar böyle olsun. Sen şimdi söyle bana: yoksa sen beni, öteki arkadaşları mı düşünüyorsun? Buradan çıkıp gidersen, bize dil uzatanlar seni gizlice kaçırdık diye başımıza iş açarlar,^[7] varımızı yoğumuzu ya da bunun büyük bir kısmını elimizden alırlar yahut da başımıza başka bir felaket getirirler diye mi korkuyorsun? Eğer böyle bir kaygın varsa, çıkar aklından. Çünkü seni kurtarmak için böyle bir tehlikeyi, hatta gerekirse daha büyüğünü göze almak boynumuzun borcudur. Yeter ki, sen beni dinle ve olmaz deme.

SOKRATES - Kaygım bu benim, ama beni kaygılandıran daha başka şeyler de var.

KRİTON - Bunlar için kaygılanma; seni kurtarmak ve buradan çıkarmak üzere almak istedikleri para çok değil. Şu dil uzatanları görmüyor musun, satın alınmaları ne kadar kolay? Bunlar için çok para bile gerekmez. Benim nem varsa senin demektir ve sanırım yeter de. Ama yok, ben sıkıntıya düşerim diye benim paramın harcanmaması gerektiğini düşünüyorsan, buraya^[8] dışarıdan gelenler var, onlar bu parayı harcamaya hazırlar. 'Bunlardan biri Thebaili Simmias, bu amaçla yanında yeteri kadar para getirmiş bile,

Kebes^[9] ve daha birçokları da yine hazırlar. Dediğim gibi, bu şeyler üzerinde durup da kurtulmaktan vazgeçme; duruşma sırasında söylediğin gibi,^[10] ülkeni bırakıp gidince caresizlik içinde kalmak zor gelmesin sana; çünkü nereye gitsen seni sevecek insanlar bulunacaktır; örneğin Tesalya'ya^[11] gitmeyi düşünürsen, orada sana değer verecek ve Tesalya'da seni hiç kimsenin üzmesine meydan vermeyecek şekilde koruyacak dostlarım var.

Ayrıca bana öyle geliyor ki Sokrates, sen doğru davranmıyorsun: kurtulman mümkünken, kendi kendine ihanet ediyorsun ve düşmanlarının senin başına getirmek için uğraşacakları, hatta seni yok etmek için uğraşmış oldukları şeyleri başına bir an önce getirmek için uğraşıyorsun. Bütün bunların üstüne, bence çocuklarına da ihanet ediyorsun; çünkü onları yetiştirip eğitmek elindeyken bırakıp gidiyorsun; senin yüzünden kim bilir başlarına neler gelecek? Onların da başına, kuşkusuz yetimlerin başlarına gelenler gelecek. Bu bakımdan ya çocuk sahibi olmamalı ya da yetişmeleri ve eğitimleriyle sonuna kadar uğraşmalı. Sense en kolay yolu seçiyorsun bence. Oysa erdemli ve yürekli bir insanın tutacağı yolu seçmek gerekir; hele bütün hayatı boyunca erdemle uğraştığını ileri süren bir insan olarak; şahsen ben, hem senin adına hem de dostların olan bizler adına utanıyorum; herkes sanacak ki, seninle ilgili bütün bu olaylar hep bizim korkaklığımız yüzünden oldu; düşmemesi mümkünken işin mahkemeye düşmesinin, duruşmaların aldığı şeklin ve işin gülünç yanı böylesine bir sonuca varılmasının bizim korkarak geri çekilmemizden ileri geldiğini düşünecekler; şu kadarcık bir yardımımızla bile olabilecekken bizim seni, senin de kendini kurtarmadığını söyleyecekler. Sonuç olarak bunlar hoş şeyler değil Sokrates; ve dikkat et, senin ve bizim için utanç verici de olmasın. Neyse şimdi karar ver, daha fazla düşünmeye zaman yok; şimdiye kadar düşünmüş olmalıydın: yapacak da tek şey var. Çünkü bu gece her şey olup bitmeli.^[12] Daha oyalanacak olursak, iş işten geçer. Ne olursa olsun beni dinle, ne diyorsam onu yap.

SOKRATES - Sevgili Kriton, senin bu çaban doğru bir amaca yönelmişse değerlidir, ama değilse büyüklüğü oranında kötü bir çabadır. Buna göre incelememiz gerekir: bu şekilde davranmak doğru mudur, değil midir? Çünkü ben yalnız bu durumda değil, her zaman kanılarım ve duygularım içinde en doğru bulduğum düşünceye uyan bir insanım. Daha önce söylediğim sözleri, böyle bir duruma düştüm diye şimdi yabana atamam; tersine şimdi söylediklerimle öncekiler arasında bir fark görmüyorum; öncekilere olduğu gibi bunlara da saygı duyuyor, değer veriyorum; eğer içinde bulunduğumuz durumda bundan daha iyi bir görüş ileri süremezsek, şunu iyi bil ki, çoğunluğun gücü bizi zincire vurmak, ölümleri üzerimize salmak ve malımızı mülkümüzü zorbaca elimizden almak gibi, başımızdakilerden daha büyük felaketlerle bizi çocuklar gibi korkutsa bile yine de seninle aynı fikirde olamam. Öyleyse bunları en iyi şekilde nasıl değerlendirelim? Senin, çoğunluğun kanısı hakkında söylediğin o ilk düşünceyi ele alırsak, bazı kanılara önem vermek, bazılarına ise vermemek gerekir sözü, her söylenişinde yerinde miydi, değil miydi? Yoksa benim hakkımda ölüm cezası verilmeden önce yerinde söylenirken, şimdi aslında çocukça ve laf olsun diye

söylenđiđi mi ortaya çıkıyor? Ben kendi hesabıma Kriton, böyle bir duruma düşünce bu önceki sözlerin geçerliliği değişti mi, yoksa aynı mı kaldı, işte bunu seninle tartışmak isterim. O zaman ya artık üzerinde durmayız ya da buna göre davranırız. Kanımca sözüne değer verilen insanlar da bugüne kadar, şimdi benim söylediğim gibi, yani insanların edindikleri kanılardan bir kısmına önem vermek, bir kısmına ise vermemek gerektiğini söylemişlerdir. Tanrı aşkına Kriton, sence bu söz doğru söylenmemiş midir? Hoş sen, gerçi insanlık halidir bilinmez, ama yarın ölmek üzere olan bir insan değilsin ve şu anki felaket seni altüst etmiyor; ama iyice düşün bir kere, insanların bütün düşüncelerine değer, ancak bir kısmına, o da yine bütün insanların değer, birtakım insanların bazı düşüncelerine değer vermek gerekir sözü sana yerinde söylenmiş gelmiyor mu? Ne dersin? Bunlar doğru sözler değer mi?

KRİTON - Doğru.

SOKRATES - O halde yararlı düşüncelere değer vermeli, zararlılara ise vermemeli, değer mi?

KRİTON - Elbette.

SOKRATES - Akıllıların düşünceleri yararlı, akılsızlarınki ise zararlıdır, değer mi?

KRİTON - Öyledir tabi.

SOKRATES - Haydi bakalım öyleyse, bu sözlerle ne demek isteniyordu? Beden eğitimi yapan ve bunu alışkanlık edinen bir insan her önüne gelenin övgüsüne, yergisine ya da düşüncesine mi, yoksa bir tek kişinin, ya hekiminin ya da beden eğitimi öğretmenin^{13} düşüncesine mi önem verir?

KRİTON - Bir tek kişininkine tabi.

SOKRATES - Öyleyse çoğunluğun değer, o bir tek kişinin yergilerinden çekinmek, övgülerini ise sevinçle karşılamak gerekir.

KRİTON - Çok doğru.

SOKRATES - Demek ki, ötekilerin hepsinden çok, işinin ehli olan bu bir tek kişinin öngördüğü biçimde iş yapmalı, bedeni çalıştırmalı, yemeli ve içmeli.

KRİTON - Öyle.

SOKRATES - Güzel. Peki, insan bu bir tek kişiye uymayarak, onun düşüncelerine ve öğütlerine önem vermeyip de bu işten anlamayan çoğunluğunkine değer verirse, sonunda bir kötölük gelmez mi başına?

KRİTON - Hem de nasıl!

SOKRATES - Bu kötölük nedir, nereye yönelir ve söz dinlemeyenin nesine dokunur?

KRİTON - Kuşkusuz bedenine dokunur: bu kötölük bedene zarar verir çünkü.

SOKRATES - Güzel dersin. Hepsini ayrı ayrı incelemeyelim, her şeyde bu böyledir; hele şimdi üzerinde karar vermemiz gereken şeyler, yani haklı haksız, güzel çirkin, iyi kötü hakkında da aynı şekilde çoğunluğun düşüncesine mi uymalı ve ondan çekinmeliyiz, yoksa bütün ötekilerden çok, çekinmemiz ve utanmamız gereken, işin ehli biri varsa, o bir kişinin düşüncesine mi önem vermeliyiz? Eğer ona önem vermezsek doğru davranışla daha iyi olan, kötü davranışla ise bozulan şeyi yıkar, yok ederiz. Yoksa böyle bir şey yok mu?

KRİTON - Olmaz olur mu?

SOKRATES - Öyleyse sağlıklı daha iyi olan, hastalıkla ise bozulan şeyi bu işten anlamayanların görüşüne uyar da yok edersek, o yok olduktan sonra yaşayabilir miyiz? Bu şey de bedendir, değil mi?

KRİTON - Evet.

SOKRATES - Peki, acı çeken bozulmuş bir bedenle yaşanabilir mi?

KRİTON - Hiçbir şekilde.

SOKRATES - Ya doğruluğun yaradığı, eğriliğin ise zarar verdiği şey bozulursa, o bozulmuş şeyle yaşayabilir miyiz? Yoksa doğruluk ve eğrilikle ilgilenen şeyi, her neyimiz ise, bedenimizden daha mı değersiz sayacağız?

KRİTON - Hiçbir şekilde.

SOKRATES - Tersine, daha değerlidir, değil mi?

KRİTON - Hem de pek çok.

SOKRATES - Demek ki dostum, çoğunluk bizim için ne diyor diye o kadar kaygılanmamalıyız; ancak doğruluk ve eğrilikten anlayan bir tek kişinin ve o bir tek kişinin sözlerinde ifadesini bulan gerçeğin diyeceklerine önem vermeliyiz. Demek ki, çoğunluğun doğru, güzel, iyi ve bunların karşıtlarıyla ilgili kanısına önem vermeliyiz derken pek doğru bir şey demiyorsun. Bununla birlikte, biri çıkıp, iyi ama çoğunluk bizi öldürecek güçtedir, diyebilir.

KRİTON - Evet, orası da öyle, gerçekten böyle diyen biri çıkabilir, Sokrates.

SOKRATES - Doğru söylüyorsun sevgili dostum: ama deminden beri üzerinde durduğumuz bu söz bana bir öncekinden farklı görünmüyor. Öyleyse bu yaşamaya değil, iyi yaşamaya önem verilmeli sözü bizim için hâlâ geçerli mi, yoksa değil mi, yeniden incele bakalım.

KRİTON - Geçerli elbette.

SOKRATES - Peki, iyi, güzel ve doğru bir şekilde yaşamamanın aynı şeyler olduğu geçerli mi, değil mi?

KRİTON - Elbette geçerli.

SOKRATES - O halde bu uzlaştığımız konulardan hareketle, Atinalılar bırakmazken benim

buradan çıkmaya çalışmam doğru mudur, değil midir, onu araştırmalıyız. Eğer biz bunu doğru bulursak yapmaya çalışalım, yok bulmazsak, üzerinde durmayalım. Para harcama, toplumsal kanılar ve çocuk yetiştirme hakkında ileri sürdüğün düşünceler, dikkat et, kolayca öldürebilen ve elinden gelse, hiçbir akla dayanmadan diriltebilen o çoğunluğun düşünceleri olmasın. Madem ki aklımız öyle buyuruyor, şimdi söylediğimiz gibi, beni buradan çıkaracak olanlara para vermek ve kaçarak ya da kaçırılarak minnet altına girmekle doğru mu hareket ediyoruz, yoksa bütün bunları yapmakla gerçekten suç mu işliyoruz? İşte bunu düşünmeliyiz. Eğer bunu yapmakla eğri bir davranışta bulunduğumuz ortaya çıkarsa, dikkat et, burada kalıp elimiz kolumuz bağlı ölmemiz ya da eğri bir davranışta bulunmaktansa herhangi başka bir kötülüğe katlanmamız gerekse bile artık bahane aramayalım.

KRİTON - Sanırım doğru diyorsun, Sokrates, peki ne yapalım?

SOKRATES - Araştıralım, sevgili dostum, birlikte araştıralım; eğer herhangi bir şekilde benim söylediklerime karşı bir görüş ileri sürebilirsen sana uyacağım, ama süremezsen, bana boyuna aynı şeyi, yani Atinalılar istemezken benim buradan çıkmam gerektiğini söylemekten vazgeç. Ben bildiğimi sana rağmen değil, seni inandırıp da yapmak isterim. Önce konumuzun ilkelerini ele al, bak bakalım bunlar doğru mudur? Ondan sonra da sorulanları en iyi bildiğin şekilde cevaplandırmaya çalış.

KRİTON - Çalışacağım.

SOKRATES - Hiçbir şekilde, bile bile eğrilik etmemek gerektiğini mi söylüyoruz, yoksa yerine göre şu durumda gerekir, bu durumda gerekmez mi diyoruz? Aslında suç işlemek, daha önce de kabul ettiğimiz gibi, hiç de iyi ve doğru bir şey olmaz, değil mi? Yoksa daha önce üzerinde uyuştuğumuz bütün o düşünceler birkaç gün içinde yabana mı atıldı? Demek ki Kriton, bu yaştaki biz koca adamlar deminden beri birbirimizle ciddi ciddi konuşurken, farkında olmadan çocuklar gibi davrandık. Neyse, kesin olarak, demin de söylediğimiz gibi, çoğunluk desin demesin, ister bundan daha ağır felaketlere uğrayalım, ister daha hafiflerine, eğri bir davranışta bulunmak bunu yapan için her durumda kötü ve utanç verici değil midir? Böyle olduğunu iddia ediyor muyuz, etmiyor muyuz?

KRİTON - İddia ediyoruz.

SOKRATES - Öyleyse, hiçbir şekilde eğri davranışta bulunmamak gerekir.

KRİTON - Hiçbir şekilde.

SOKRATES - Hiçbir şekilde eğrilik etmemek gerektiğine göre, eğrilik görenin de, çoğunluğun düşündüğünün tersine, eğrilığe eğrilikle karşılık vermemesi gerekir.

KRİTON - Öyle.

SOKRATES - Kötülüğe gelince Kriton, etmeli mi etmemeli mi?

KRİTON - Elbette etmemeli, Sokrates.

SOKRATES - Ya ne yapmalı? Kötülük gören birinin kötülükle karşılık vermesi doğru mudur, yoksa değil midir?

KRİTON - Değildir elbette.

SOKRATES - Çünkü insanlara kötülük etmek, sanırım eğrilik etmekten hiçbir şekilde farklı değildir.

KRİTON - Doğru söylüyorsun.

SOKRATES - Bir insan ne eğrilik etmeli ne de bir kötülük görse bile herhangi birine kötülükle karşılık vermeli. Ama iyi düşün Kriton, bunları kabul ederken kendi düşüncene aykırı bir şeyi kabul etmeyesin. Çünkü biliyorum ki, pek az kimse bu düşünceleri doğru bulmuştur ve yine pek az kimse doğru bulacaktır. Bu düşünceye uyanlar ile uymayanların ortak bir görüşe varmaları imkânsızdır. Bunlar karşılıklı görüş ve davranışlarına bakıp birbirlerini küçümsemeden edemezler. Buna göre iyice düşün, sen de katılıyor ve aynı şekilde düşünüyor musun? Ve insanın eğrilik etmesi ya da eğriliğe yine eğrilikle karşılık vermesi veya kötülük gören birinin karşılığında kötülük yaparak kendini koruması hiçbir zaman doğru olmaz ilkesinden mi başlamalıyız? Yoksa sen bu ilkeye katılmıyor ve karşı mı çıkıyorsun? Ben eskiden de böyle düşünürdüm şimdi de, ancak sen herhangi bir şekilde farklı düşünüyorsan söyle ki ben de bileyim; yok hâlâ önceki görüşündeysen devam edeyim.

KRİTON - Eski görüşümdeyim ve seninle aynı düşünüyorum, devam et.

SOKRATES - Peki devam ediyorum, daha doğrusu sana soruyorum: Bir insan, doğruluğunda uzlaştığı şeyleri yerine getirmeli mi, yoksa karşısındakini aldatmalı mı?

KRİTON - Yerine getirmeli.

SOKRATES - Öyleyse buna göre düşün şimdi: devletin kararını çiğneyerek buradan çıkıp gitmekle en az kötülük yapmamız gerekenlere kötülük yapmış olur muyuz, olmaz mıyız? Böyle yapmakla doğru olarak kabul ettiğimiz ilkelere bağlı kalır mıyız, kalmaz mıyız?

KRİTON - Sorduğuna cevap veremeyeceğim Sokrates, çünkü anlamadım.

SOKRATES - Peki şöyle düşün: biz buradan kaçmak ya da nasıl adlandırmak gerekirse, çıkmak üzereyken yasalar ve devlet gelip karşımıza dikilerek ya “Söyle bakalım Sokrates, ne yapmak niyetindesin? Senin bu yaptığın, biz yasaları ve devleti elinden geldiğince çiğnemek değil de nedir? Yoksa sence, mahkeme kararlarının güçsüz kaldığı, olur olmaz kişiler tarafından etkisiz bırakılıp bozulduğu bir devlet yine de varlığını sürdürebilir, ayakta kalabilir mi?” diye sorarlarsa, bu ve benzeri sorulara ne cevap veririz Kriton? Mahkeme kararlarının bozulmaması gerektiğini öngören bu çiğnediğimiz yasadan yana, özellikle bir hatip çok şey söyleyebilir. Buna karşılık “devlet bize haksızlık etti, hakkımızda yanlış hüküm verdi” mi diyeceğiz, ne diyeceğiz?

KRİTON - Zeus hakkı için evet, böyle diyeceğiz Sokrates.

SOKRATES - Peki ya o zaman yasalar: “Devletin koyduğu yasalara uymaktan başka, bu da mı vardı aramızdaki anlaşmada?” demezler mi? Ve biz bunları söylediğinde şaşırıp kalırsak, bakarsın: “Söylenenlere şaşma Sokrates, sen de her zaman soru-cevap yoluna başvurduğuna göre, cevap ver bakalım: bizde ve devlette ne suç buluyorsun da, bizi bozmaya kalkıyorsun? Bir kere her şeyden önce, seni biz var etmedik mi, sonra, baban biz yasalara uygun olarak anneni alıp seni dünyaya getirmede mi? Söyle, yoksa içimizden evlilikle ilgili olan yasaları, iyi değiller diye suçluyor musun?” diyebilirler. Ben “suçlamıyorum” derim. “Yoksa sen çocukların yetiştirilmesi ve eğitilmesiyle ilgili yasalardan mı yakmıyorsun? Seni de bu yasalar yetiştirdi. Ya da içimizden, babanın seni müzik ve jimnastik konusunda eğitmesini öngören yasalar mı kötü?” “Hayır, kötü değil,” derim. “Peki, madem ki doğdun, yetiştirildin ve eğitildin, kendinin ve atalarının bizim kulumuz kölemiz olmadığını söyleyebilir misin? Bu böyle ise, artık sen, bizim sana yapmaya kalkıştığımız şeyleri aynen bize yapmanı doğru bulacak kadar bizimle eşit haklara sahip olduğunu mu sanıyorsun? Kuşkusuz babana ya da varsa efendine karşı aynı haklara, yani maruz kaldığın şeyleri karşılık olarak yapmak, sana kötü sözler söylenince karşılık vermek, vurulunca vurmak gibi ve daha buna benzer başka haklara sahip olamazdın. Peki vatanına ve yasalara karşı, biz doğru bulup seni yok etmeye kalkarsak, sen de biz yasaları ve vatani elinden geldiğince yok etmeye kalkacak ve bunları yapmakla doğru davrandığını mı söyleyeceksin? Sen ki gerçeğe ve erdemle uğraştığını ileri sürersin. Yoksa sen, vatanın anneden, babadan, bütün öteki atalardan daha onurlu, daha saygıdeğer, daha kutsal, ayrıca hem tanrıların hem de akli başında kişilerin gözünde daha büyük değerde olduğunu; vatan öfkelenildiği zaman, babadan daha çok ondan utanmak, çekinmek ve onun hatırını saymak, ya onu inandırmak ya da buyurduğunu yerine getirmek; ister dövülmeyi, ister zincire vurulmayı, ister yaralanmak ya da ölmek için savaşa gitmeyi buyursun, bu buyruğu ses çıkarmadan katlanmak gerektiğini bilmeyen bir bilge misin? Bütün bunları yerine getirmeli; doğrusu da budur zaten: yani uzaklaşıp gitmemeli, savaşırken geri çekilmemeli, safı bırakmamalı; tersine, savaşta, mahkemede, her yerde vatanın ve devletin buyurduğu şeyleri yerine getirmeli ya da yasal yollarla onu inandırmalıyız; ana babaya, hele vatana birazcık bile olsa karşı gelmemeliyiz.” İşte yasalar böyle derlerse bunlara karşı ne diyeceğiz Kriton? Doğru söylediklerini değil mi?

KRITON - Sanırım öyle.

SOKRATES - Yasalar belki de şöyle derler: “Şimdi bir düşün bakalım Sokrates, biz bu giriştiğin şeyleri bize yapmaya kalkmanın doğru olmadığını söylerken haklı mıyız, değil miyiz? Biz seni dünyaya getirmekle, yetiştirmek ve eğitmekle, sana da öteki yurttaşlara da elimizden gelen her şeyi sağlamakla kalmadık, Atinalılar arasından, yurttaşlar sırasına girip, devletin nasıl çalıştığını ve biz yasaların nasıl işlediğini gördükten sonra bizden hoşlanmayan birine, isterse varını yoğunu alıp dilediği yere gitme izni verildiğini de söyledik. Gerçekten de sizden biri, bizden ve devletten hoşlanmayıp bir koloniye gitmek ya da herhangi başka bir yere göç etmek isterse, biz yasalardan hiçbiri ne varını yoğunu alıp dilediği yere gitmesine engeldir ne de böyle bir şeyi yasaklar.

İçinizden, bizim ne şekilde kararlar verdiğimizi ve devleti ne şekilde yönettiğimizi görerek burada kalan birinin, buyurduklarımızı yerine getirmede bizimle doğal olarak uzlaşmış olduğunu kabul ederiz ve bu kimse bize boyun eğmezse onun üç şekilde suç işlediğini ileri süreriz. Öncelikle biz onu dünyaya getirenler, yetiştirenler olduğumuz halde bize boyun eğmiyor. İkincisi boyun eğmeyi kabul ettiği halde ne boyun eğiyor ne de yanlış bir iş yapıyorsa bizi yanlış davrandığımıza inandırıyor. Üçüncüsü ise dediklerimizi yapmasını zorbalıkla buyurmayıp sadece önerdiğimiz ya da bizi inandırmasını veya buyrulanı yerine getirmesini kendisine bıraktığımız halde, bunların ikisini de yapmıyor. Aklından geçirdiklerini yapacak olursan Sokrates, bu söylediğimiz suçlamalara hedef olacaksın; hatta sen bütün Atinalılar içinde en büyük suçlu sayılacaksın."

Bunun üzerine ben "bu da neden" diye sorarsam, bana Atinalılar içinde bu anlaşmada en çok benim onlara uyduğumu söyleyip haklı olarak çatabilirler. Çünkü şöyle diyebilirler: "Hem bizden hem devletten hoşnut olduğunu gösteren büyük kanıtlarımız var Sokrates. Sen bu kente özel bir bağlılık duymasaydın, bütün öteki Atinalılardan farklı olarak devamlı burada yaşamazdın. Gerçekten de, bir kere Isthmos'a^[14] gitmeni saymazsak, ne kutsal bir bayram için kentten ayrıldın ne de savaşa katılmak üzere sefere çıkmadan dışında^[15] herhangi bir yere gittin; ne öteki insanlar gibi başka bir ülkeye yerleştin ne de başka devletleri, başka yasaları tanıma dileğine kapıldın; tersine biz ve devletimiz sana yettik; çünkü bizi bütün gönlünle seçtin, yurttaş olarak bizim buyruğumuz gereğince yaşamayı kabul ettin, üstelik çocukların bile hoşnut kaldığın için bu devlette dünyaya geldi. Dahası var, duruşma sırasında dileseydin kendine sürgün cezası verdirebilirdin ve şimdi devletin iradesi dışında giriştiğin şeyi, o zaman devletin rızasıyla yapmış olurdun. Oysa sen, ölüm cezasına çarptırıldığın halde bunu tasa etmiyormuş gibi böbürleniyor, ölümü sürgüne tercih ettiğini söylüyordun, şimdi o söylediklerinden utanmıyor, bozmaya kalkıştığına göre biz yasalara önem vermiyorsun; yurttaş olmak için bizimle üzerinde uyduğün şeylere ve anlaşmalara aykırı olarak kaçmaya kalkışmakla, ancak en aşağılık bir kölenin davranacağı gibi davranıyorsun. Her şeyden önce bize şunun cevabını ver: Biz diyoruz ki sen sözde değil gerçekte bizim buyruğumuz gereğince yaşamayı kabul ettim bu doğru mu, değil mi?" İşte bunlara cevap vereceğiz Kriton? Kabul etmeyeceğiz de ne yapacağız?

KRİTON - Çaresiz kabul edeceğiz Sokrates.

SOKRATES - "Bize aykırı olarak, anlaşma ve uyuşmaları bozmaktan başka ne yapıyorsun?" diyebilirler. "Oysa zorla anlaşmadın, aldatılmadın ve kısa zamanda karar vermeye zorlanmadın, madem ki bizden hoşnut değildin ve yaptığımız anlaşmaları doğru bulmuyordun yetmiş yıl zamanın vardı, istesen buradan çıkıp gidebilirdin. Oysa sen her fırsatta iyi yasalarla yönelttiklerini söylediğin halde, hiçbir zaman ne Ispartayı, ne Girit'i ne de Yunan ya da barbar kentlerinden birini Atina'ya tercih etmedin. Körü, topalı, her tür sakatı gerektiğinde kentten ayrılır, ama sen onlar kadar bile ayrılmadın, İşte bu senin öteki Atinalılardan daha çok bu devletten ve biz yasalardan hoşnut olduğunu açıkça gösteriyor:

kim yasalarım beğenmediği bir devlete bağlanabilir? Şimdi o anlaşmalara bağlı değil misin? Bizi dinlersen Sokrates, bağlı kalmalısın: bu sayede şehirden çıkıp gitmeyecek, dolayısıyla gülünç duruma da düşmeyeceksin.”

“Düşün bir kere, bu anlaşmaları bozmak ve bunlardan birini olsun yerine getirmemekle kendine ya da arkadaşlarına ne yararın dokunacak? Çünkü arkadaşlarının da sürülme, yurttaşlık haklarından yoksun bırakılma ya da malını mülkünü yitirme tehlikesine girecekleri apaçık ortada. Sen, Thebai^[16] ya da Megara^[17] gibi -çünkü her ikisi de iyi yasalarla yönetiliyorlar- en yakın kentlerden birine gidersen, orada onların anayasalarınınca bir düşman gibi görüleceksin Sokrates; kentleri adına kaygılanacak ne kadar insan varsa, onlar senin bir yasa bozucu olduğunu düşünüp sana kuşkuyla bakacaklar. Ve sen yargıçların senin için verdikleri kararın doğru olduğunu kanıtlamış olacaksın. Çünkü yasaları bozan birinin, gençleri ve akılsızları da gerçekten bozduğu ortaya çıkacaktır. Ya iyi yönehtilen devletlerden, dürüst insanlardan kaçabilecek misin? Ve bütün bunları yaptıktan sonra yine de senin için yaşamının bir değeri kalacak mı? Yoksa onlara yanaşabilecek misin, sohbet etmekten utanmayacak mısın? Onlarla ne konuşacaksın Sokrates? Burada söylediklerini, yani erdemin, adaletin, hak hukukun ve yasaların insanlar için en değerli şeyler olduğunu mu söyleyeceksin? Peki Sokrates’in bu davranışının çirkin görünebileceğini düşünmüyor musun? Düşünmen gerekir. Ya da bu yerlerden uzaklaşacak, Tesalya’ya, Kriton’un dostlarının yanına mı gideceksin? Çünkü orası düzensizlik ve başıboşluk yuvasıdır. Orada herhangi bir kılığa bürünerek, bir posta ya da kaçan kölelerin giydikleri buna benzer bir şeylere sarınıp görünümünü ve tavrını değiştirerek gülünç bir şekilde hapisten nasıl kaçtığını anlatman belki de çok hoşlarına gidecek. Biri çıkıp da senin gibi yaşlı bir adamın, doğa yasaları gereğince artık yaşanacak pek az zamanı kalmasına rağmen, en önemli yasaları bile çiğneyerek hayata böyle sıkı sıkıya sarılmanı ayıplamayacak mı? Hiç kimseyi incitmezsen, belki. Aksi halde Sokrates, layık olmadığın pek çok şey işiteceksin. Demek ki, bütün insanlara boyun eğerek ve bir köle gibi yaşayacaksın. Başka nasıl olabilir? Tesalya’da, sanki oraya bir şölene gitmiş gibi keyfederek mi yaşayacağını umuyorsun? O zaman doğruluk ve başka erdemler için bize söylediğin o sözler ne olacak peki? Yoksa çocukların için, onları yetiştirmek ve eğitmek için mi yaşamak istiyorsun? Ne yani? Onları Tesalya’ya götürüp bir yabancı olarak yetiştirecek ve eğiteceksin öyle mi; senden bir de bunu mu görecekler? Ya da onları burada bıraktığını düşünelim: sen başlarında olmadığın halde, nasıl olsa yaşıyorsun diye daha mı iyi yetiştirilecek ve eğitim görecekler? Onlarla ilgilenecek olanlar senin dostlarıdır. Peki, Tesalya gittiğinde ilgilenecekler de, Hades’e gidersen ilgilenmeyecekler mi? Dost olduklarını ileri sürenlerin gerçekten bir yararı dokunacaksa, sen nereye gidersen git, çocuklarıyla ilgilenenelerine inanmalısın.”

“Fakat Sokrates, gel biz seni yetiştirenleri dinle ve ne çocuklarını ne canını ne de herhangi başka bir şeyi doğruluktan üstün tutma: öyle ki, Hades’e gittiğinde oradaki yöneticilerin karşısında rahatça hesap verebilesin. Çünkü bizim dediklerimizi yapacak olursan, senin için de yakınların için de böylesine bir davranıştan daha iyisi, daha doğrusu, daha dine uygunu

ne bu dünyada ne de gittiğinde, öteki dünyada olabilir. Şimdi ölüme gidersen haksızlığa uğramış olarak gideceksin: fakat bu haksızlığı biz yasalar değil, insanlar yapmış olacak; oysa böyle utanç verici bir şekilde, haksızlığa karşı haksızlık, kötülüğe karşı kötülük yaparak, bizimle üzerinde uzlaştığın sözleşme ve anlaşmaları bozarak, en az kötülük etmen gereken kendine, dostlarına, vatanına ve bize kötülük ederek buradan çıkıp gidersen yaşadığın sürece biz sana kızacağız; öteki dünyada ise, elinden geldiğince bizi bozmaya kalkıştığını bildikleri için, kardeşlerimiz olan Hades yasaları seni bağışlamayacaklar. Sen bizi dinle, sakın Kriton’a kanma!”

İşte sevgili dostum Kriton, iyi bil ki, bunları tıpkı Korybant’lar^[18] misali kendinden geçenlerin *flavta*^[19] seslerini duydukları gibi duyuyorum, bu sözler kulaklarımda yankılar uyandırıyor ve başka sözleri işitemez hale getiriyor. Yine şunu iyi bil ki, şimdi bana içimde duyduklarımın tersine ne söyleyecek olsan boşuna söylemiş olursun. Bununla birlikte yine de başaracağını umuyorsan, söyle.

KRITON - Söyleyecek bir sözüm yok Sokrates.

SOKRATES - Öyleyse vazgeç Kriton; biz gene öyle hareket edelim, tanrı da öyle istiyor.

- [1] Atinalılar her yıl baharda Apollon onuruna kutlanan bayramlara gemiyle bir theoria, yani bir elçi heyeti gönderirlerdi; geminin gidiş ve geliş süresi içinde ölüm cezalarının infazı bir yasa tarafından yasaklanmıştı. Sokrates geminin limandan ayrılmasından bir gün sonra mahkûm olmuştu ve gemi limana biraz gecikmeyle döndüğü için Sokrates'in hapisanede bulunma süresi OTUZ günü bulmuştu. Bkz. Phaidön, 58A-B; Ksenophon, Apomn Smoneumata Sokratous, IV, 8. 2.
- [2] Attika'da, Atina'nın 65 km güney doğusunda yer alan bu burun Atina'ya gelen gemileri gözetlemek için kullanılırdı.
- [3] Karş. Symposion, 177E.
- [4] Zindanların idaresinden ve kaçan mahkûmların yakalanıp mahkeme önüne çıkarılmasından sorumlu olan, kur'a ile seçilen on kişi ve bir yazmandan oluşan on bir kişilik heyet (hendeka). Bkz. Phaidon, 59E, 85B.
- [5] Sokrates'in düşlere verdiği önem konusunda bkz. Apologia Sökratous, 33C; Phaidön, 60E.
- [6] Akhilleus'un kendisi için söylediği bu sözler düşünce girip Sokrates'e yurduna, yani Hades'e döneceği günü bildiriyor. Akhilleus yurdu Phthia'ya, Sokrates ise son durağı Hades'e üçüncü günde varacaktır. Burada yaşamı bir sürgün kabul eden Orpheusçuluğun izleri görülmektedir. Bkz. Homeros, Ilias, IX. 363.
- [7] Öldürür ya da sürgüne gönderirler.
- [8] Atina'ya.
- [9] Platon, Simias ve Kebes'ten Philolaos'un öğrencisi delikanlılar olarak söz eder (Phaidon, 61 D, 89A). Ksenophon ise ikisini de Sokrates'in öğrencileri arasında sayar ve Thebai'den kalkıp Sokrates'in yanına geldiklerini belirtir (Apomnemoneumata Sokratous, 1. 2. 48, III. 11.17).
- [10] Sokrates'in mahkeme önündeki sözlerine gönderme yapılıyor. Karş. Apologia Sokratous, 37C.
- [11] Yunanistan'ın kuzeyinde yer alan bölge.
- [12] Kriton hâlâ geminin o gün geleceğine inanmaktadır.
- [13] Karş. Gorgias, 452A.
- [14] Peloponnesos yarımadasıyla anakara Yunanistan'ını birbirine bağlayan kıstak.
- [15] Potidaia, Amphipolis ve Delion'da yapılan savaşlar. Bkz. Apologia Sokratous, 28E; Symposion, 219E, 221A.
- [16] Bolotia bölgesinde yer alan ve onu Attika bölgesinden ayıran kent.
- [17] Orta Yunanistan'da yer alan bir kent.
- [18] Korybarites: Kybele rahipleri. Karş. Symposion, 215E.
- [19] Aulos: İki kamışlı üflemeli bir çalgı.